

Iets doen, hoe doe je dat?

Een toolkit voor het ontwikkelen
van agency in systeemverandering

Ine Mols

COLOFON

Iets doen, hoe doe je dat?
Een toolkit voor het ontwikkelen van
agency in systeemverandering

Auteur
Ine Mols

Foto's
Unsplash.com, Pexels.com (Ivan Samkov
en Conojeghuo) en Shutterstock, Ine Mols
(afbeelding pagina 5)

Vormgeving en layout
Volle-Kracht

Meer informatie en alle materialen zijn te
vinden op www.agency-toolkit-hbo.nl

Dit onderzoek werd uitgevoerd vanuit het
Centre of Expertise Brede Welvaart & Nieuw
Ondernemerschap van Avans Hogeschool.
Zowel het onderzoek als deze publicatie zijn
mogelijk gemaakt door financiering van
Regieorgaan SIA.

Uitgave 2024

INHOUD

1 Inleiding	4
.....	
2 Docenthandleiding	8
.....	
3 Theorie en modellen	14
.....	
4 Werkvormen	26
.....	
5 Slotwoord	72
.....	

#01 INLEIDING

De wereld staat voor grote uitdagingen, variërend van voedingscrisis tot klimaatprobleem en van armoede tot grondstofcrisis. Veel van deze problemen zijn verbonden met de economie^[1] en om een wereld met brede welvaart te bereiken, zal een verandering van het economisch systeem nodig zijn. In het HBO is dan ook steeds meer aandacht voor verschillende theorieën, boeken en modellen voor een nieuwe economie. Denk bijvoorbeeld aan de Donut Economie^[1], Fantoomgroei^[2] of de Betekeniseconomie^[3].

Er is echter meer nodig dan theorieën alleen. Veel van het werk over nieuwe economie of systeemverandering schenkt onvoldoende aandacht aan de rol die mensen spelen in de transitie daar naartoe en het domein mist een goed vocabulaire om deze rollen te benoemen^[4]. Hoe help je studenten nu werkelijk om zich tot deze transitie te verhouden? In veel beroepsprofielen of opleidingskaders staan wel ambities om studenten op te leiden tot Change Agents^{[[5][6][7]]}, Credible Activists^[8] of Impactmakers. Maar in de praktijk blijkt het lastig om dit te integreren in het curriculum, daar zijn nog maar weinig handvatten voor^[9]. Een uitdaging die niet alleen docenten ervaren, maar die ook bij studenten leeft. Uit onderzoek van de Radboud Universiteit komt naar voren dat veel studenten zich betrokken voelen bij maatschappelijke uitdagingen, maar dat een groot deel van hen zoekende is hoe hier invulling aan te geven^[10].

Daarom is het belangrijk om, naast aandacht voor theorieën, nieuwe economische modellen of procesveranderingen, ook aandacht te hebben voor de persoonlijke ontwikkeling van studenten op dit vlak. Juist ten aanzien van complexe transitie, zoals

systeemverandering, kan het erg lastig zijn om als individu te ervaren dat je inzet ertoe doet. Daarom leggen we in deze toolkit de nadruk op het ontwikkelen agency^[11]. Agency kan gezien worden als het ervaren van handelingsperspectief: het zien van actiemogelijkheden en het geloof dat het ertoe doet wat je voor actie neemt. Agency is een van de dimensies van toekomstbewustzijn^[12] en daarmee een belangrijke pijler voor het opleiden van toekomstgerichte professionals.

Vanuit deze behoefte naar een uitgebreider vocabulaire en concrete handvatten is deze toolkit ontwikkeld. De werkvormen zijn in verschillende contexten toe te passen, te combineren en aan te passen. Door het bieden van specifieke werkvormen en meer achtergrond over agency helpen we docenten en onderwijsontwikkelaars om meer handelingsperspectief te bieden aan de volgende generatie.

Totstandkoming

Deze toolkit is het resultaat van het onderzoeksproject “Rollen in transitie naar een nieuwe economie”, uitgevoerd bij het Centre of Expertise Brede Welvaart en Nieuw Ondernemerschap aan Avans Hogeschool. Het onderzoek is gestart vanuit de ambitie om studenten te helpen hun agency te vergroten, door rollen te duiden die je in een systeem-transitie kan aannemen. Het proces was gefocust op educational design research^[13], waarbij iteratief workshops en modules omtrent agency ontwikkeld werden. Daarnaast omvatte het onderzoek een reeks van 30 interviews met (aankomend) change agents, variërend van ondernemers en adviseurs tot kunstenaars en politici. In deze interviews was er veel aandacht voor hoe deze change agents hun eigen rol gevonden hebben en welke acties zij doen om impact te maken. Deze inzichten zijn geïntegreerd in de werkvormen.

Uit het onderzoek is een aantal centrale pijlers voor de ontwikkeling van deze toolkit naar voren gekomen:

- Studenten ervaren momenteel weinig agency, omdat ze een beperkt beeld hebben van mogelijke acties en geen rol voor zichzelf zien. Dit wordt versterkt door de levensfase waar ze in zitten, waarin identiteitsontwikkeling en sociale positie sterk in beweging zijn.
- Naast een overzicht van rollen, hebben studenten ook behoefte aan een overzicht van handelingsgebieden. Het bleek voor de betrokken studenten namelijk lastig om direct vanuit een rol te denken.

Een rol ligt voor hen te ver in de toekomst, waardoor het effectiever is om vanuit acties te denken.

- Zelf acties formuleren en verkennen, draagt meer bij aan agency dan lijsten met voorbeeldacties zien. Op die manier moet je actief bij jezelf te rade gaan wat bij je past en hoe je die actie exact wilt formuleren. Zo kun je werken aan een persoonlijk actie-portfolio, voor zowel heden als toekomst.
- Een actie-portfolio en een rolbeschrijving, ontwikkelen zich vaak in wisselwerking. De uitkomsten bevinden zich op een ander abstractieniveau, en kunnen versterkt worden door ze in wisselwerking te ontwikkelen (zie ook uitleg Leeruitkomsten).

Vijf thema's

De toolkit is opgezet als een modulair lespakket met werkvormen in 5 thema's. Door werkvormen uit de verschillende thema's te combineren kan toegewerkt worden naar diverse leerdoelen. Aan de hand van de docenthandleiding kan gekeken worden welke combinatie het beste past binnen een specifieke context. We geven daarnaast enkele suggesties van de samenstelling van mogelijke leer-paden, om de diversiteit te illustreren.

- # Inspiratie
- # Toekomstbeeld
- # Acties
- # Rolmodellen
- # Je eigen rol

#2

DOCENT- HANDLEIDING

Er zijn verschillende manieren om met deze toolkit aan de slag te gaan, afhankelijk van de plek in het curriculum waar deze toegepast wordt. De verschillende werkvormen in het lespakket zijn afzonderlijk in te zetten of te combineren. In deze docenthandleiding wordt meer uitleg gegeven over de algehele aanpak en worden enkele mogelijke leeruitkomsten en leerpaden gegeven.

Holistische aanpak

De insteek van het lespakket is dat ieder mens impact kan maken in verschillende rollen en aspecten van het leven. Je bent niet alleen een consument, maar ook burger, vriend, familielid, collega of ondernemer. In al deze domeinen (zie afbeelding en het uitgebreide model voor Actiedomeinen in Hoofdstuk 3) kun je acties ondernemen die zinvol zijn. Je professionele rol kan daar een belangrijk onderdeel van zijn, maar we leggen expliciet de focus op een diversiteit aan actiedomeinen waarmee iemand impact kan maken. Voor veel van de impactmakers die we spraken voor het onderzoek, zijn de verschillende domeinen uiteindelijk verbonden en vervlochten en zien ze hun rol in verschillende contexten terugkomen. Voor studenten kan het echter relevant zijn om hier nog een verschil tussen te maken. Hun professionele rol ligt voornamelijk in de toekomst en sommige zullen juist op zoek zijn naar manieren om in het heden al impact te maken. Je kunt er daarom voor kiezen om onderscheid te maken tussen personal change agent en professional change agent (zie tabel).

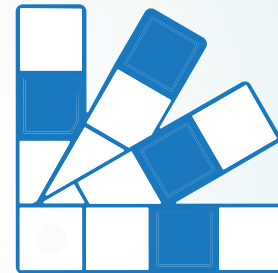
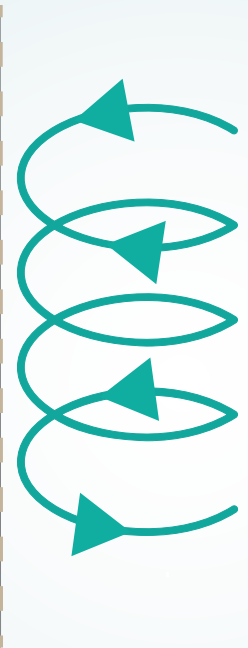
Professionele ontwikkeling staat niet los van persoonlijke ontwikkeling. Zeker in de levensfase van jong volwassenen zijn beide verbonden met de ontwikke-

ling van een persoonlijke en sociale identiteit. Door beide te betrekken in het lesmateriaal ontstaat er meer potentie voor agency, niet alleen in de toekomst, maar ook in heden. Daarnaast bieden acties in de persoonlijke domeinen veel mogelijkheden om te oefenen met aspecten die ook in een professionele context van toepassing zijn. Zo hebben we gezien dat studenten thuis in gesprek gingen over vegetarisch eten en zo gespreksvaardigheden trainden die ook in veel professionele omgevingen nodig zijn om impact te maken.

Personal Change agent	Professional Change agent
Nu	Toekomst
Persoonlijke domeinen	Professioneel
Individueel, informeel sociaal of georganiseerd	Veelal georganiseerd en gestructureerd
Verbindt rol aan meer holistisch mensbeeld	Verbindt rol aan functie als medewerker of ondernemer, aan carrièrepad
Geeft input voor persoonlijke ontwikkeling	Geeft input voor persoonlijke (leer)doelen
Daagt uit eigen impact te vergroten	Geeft input voor keuzes in leerpad: stage, keuzevakken, afstuderen

PERSOONLIJKE
ROLBESCHRIJVING

ACTIEPORTFOLIO

Leeruitkomsten

Voordat we aandacht besteden aan hoe je de verschillende werkvormen kan combineren in leerpaden lichten we graag twee mogelijke leeruitkomsten wat verder toe:

- Een actieportfolio opbouwen
- Een rol beschrijven

Een actieportfolio wordt gezien als een collectie van mogelijke acties die de student kan nemen. In plaats van mensen alleen als consument te benaderen, verbreden we de actiemogelijkheden. Hiervoor zijn binnen het thema Acties meerdere werkvormen opgenomen, om eerst te divergeren en vervolgens te convergeren tot een persoonlijk actierepertoire.

Door een rol te beschrijven geeft de student voor zichzelf meer duiding over de actieve positie die hen inneemt ten aanzien van een transitie. Elk mens neemt in verschillende contexten, verschillende rollen aan. Woorden geven aan je persoonlijke rol ten aanzien van transities, helpt bij het ontwikkelen van agency. Niet alleen doordat de beschrijving je in staat stelt je positie aan anderen uit te leggen, maar ook omdat de manier waarop je over en tegen jezelf praat van grote invloed is op de handelingsruimte die je ervaart.

Beide elementen ontwikkelen zich vaak in reflectieve wisselwerking. Uit een collectie aan acties, volgt vaak een bepaalde rol die daarbij aansluit. En wanneer een duidelijke rol beschreven wordt, volgen daaruit mogelijk weer nieuwe acties die daar bij passen. Uit ons onderzoek is gebleken dat professionals vaak gemakkelijk een of meerdere rollen voor zichzelf kunnen beschrijven. Voor studenten is dit vaak veel lastiger. We adviseren daarom om in lesprogramma's eerst te werken aan een actieportfolio om pas daarna toe te werken naar het beschrijven van een persoonlijke rol.

Op de volgende pagina vind je een aantal voorgestelde leerpaden. We geven drie voorbeelden van hoe je verschillende werkvormen kan combineren voor bepaalde doelen. De details van de werkvormen zijn in het betreffende hoofdstuk te vinden.

#1 Wat kan jij doen? Kickstart je agency

Duur

Circa 6 uur aaneengesloten of verdeeld over 4 momenten

Doel

Studenten kennis laten maken met actiemogelijkheden door vanuit toekomstbeeld en inspiratie eigen acties te verkennen.

Uitkomsten

- Visuele toekomstbeelden
- Persoonlijke actiewaaier

Opbouw

- **Droombeeld & Doembeeld**
Studenten brengen hun wereldbeeld en motivatie in beeld aan de hand van collages.
- **Podcastwandeling**
Samen inspiratie opdoen over actiemogelijkheden, de nabespreking kan overgaan in het opstellen van een lijst van mogelijke acties.
- **Actiebrainstorm**
Lijst van mogelijke acties uitbreiden door waardierend de actieruimte te vergroten
- **Actiewaaier**
Studenten maken tot slot een persoonlijke selectie van acties binnen verschillende clusters. Dingen die ze willen en kunnen doen, zowel nu als in de toekomst.

Tip

Dit leerpad geeft een kernachtige start met actiemogelijkheden. Vooral erg geschikt wanneer er ruimte is voor zowel persoonlijke als professionele ontwikkeling.

#2: Buiten je comfort zone: vergroot je actieruimte

Duur

3 bijeenkomsten van circa 2 uur, verdeeld over langer periode i.v.m. opdrachten tussendoor

Doel

Agency vergroten bij studenten die zich reeds betrokken voelen bij transitie, door hen nieuwe acties te laten uitproberen.

Uitkomsten

- Reflectie op actie-experiment
- Persoonlijke rolbeschrijving

Opbouw

- **Bijeenkomst 1: Impactgalerij**
Studenten delen hun drijfveren en wisselen tips uit m.b.t. boeken, films, podcasts, documentaires etc.
- **Bijeenkomst 2: Actiebrainstorm + start actie-experiment**
Studenten gaan waardierend hun actieruimte vergroten en komen tot een groot aantal mogelijke acties. Op basis hiervan starten ze een actie-experiment om zichzelf uit te dagen.
- **Bijeenkomst 3: Terugblik actie-experiment + Je rol beschrijven**
Studenten reflecteren op het actie-experiment en de inzichten op verschillende lagen. Vervolgens gaan ze aan de hand van een schrijfoefening een transitierol voor zichzelf verkennen.

Tip

Ervaring leert dat dit leerpad gemakkelijk verder uitgebouwd worden, vooral omdat het actie-experiment in verschillende groottes en/of iteraties opgezet kan worden.

#3: Build a team: project startweek

Duur

5 dagen of dagdelen, bij voorkeur aaneengesloten

Doel

Studenten starten een impact-gedreven project door hun drijfveren, acties en rollen te verkennen, zodanig dat ze een gebalanceerde projectgroep kunnen formeren.

Uitkomsten

- Persoonlijk portfolio op basis van veel werkvormen
- Samengestelde projectgroepen

Opbouw

- **Dag 1: Droombeeld & doembeeld en Pockets of future**
Aan de hand van twee werkvormen verkennen studenten hun toekomstbeeld en drijfveren.
- **Dag 2: Impactgalerij en de Puzzel vol Hoop**
Studenten verkennen welke inhoudelijke onderwerpen hen aanspreken en verdiepen hun systeemblik.
- **Dag 3: Actiebrainstorm, actieruimte vergroten en een actiewaaier**
We maken de vertaalslag naar concrete acties. Eerst veel divergeren, dan convergeren.
- **Dag 4: Rolmodellen verkennen & je eigen Rol beschrijven**
Studenten visualiseren wie hen inspireert en gaan vervolgens een eigen ideale rol beschrijven.
- **Dag 5: Rol-constellatie samenstellen (= projectgroep)**
Een rol-constellatie is een samenstelling van rollen die nodig is om een specifieke verandering te realiseren. Deze werkvorm is specifiek voor dit leerpad en niet opgenomen in de toolkit. Het doel is dat studenten de inzichten in hun persoonlijke rollen gebruiken om tot een gevarieerde en gebalanceerde projectgroep te komen.

Tip

Dit leerpad geeft meer tijd en ruimte aan de werkvormen dan in de toolkit standaard is opgenomen. Zo maken we ruimte voor meer verdieping, bijvoorbeeld door meer peerfeedback en discussie.

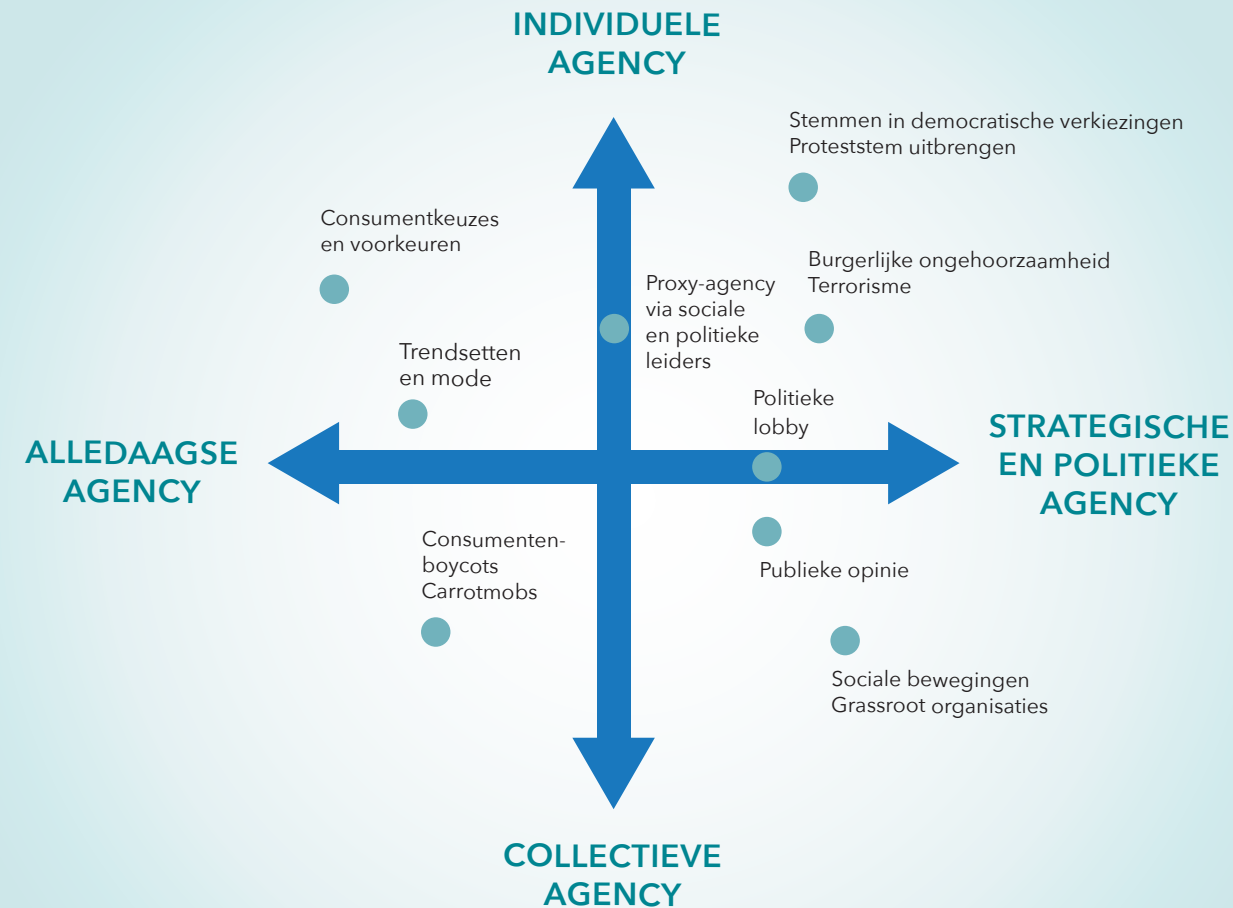
#3

THEORIE EN MODELLEN

Er zijn diverse boeken, theorieën en abstracte modellen ontwikkeld voor een nieuwe economie. Internationale voorbeelden zoals de donuteconomie^[1] en de boeken van Mazzucato^[14] en Trebeck & Williams^[15]. Maar ook in Nederland wordt veel geschreven over nieuwe economische benaderingen zoals de boeken Fantoomgroei^[2] en Betekenis-economie^[3].

Veel van deze theorievorming focust op systeem-niveau, of op de verandering op overheids- of bedrijfsniveau. In dit hoofdstuk gaan we iets nader in op twee bestaande modellen die specifiek gericht zijn op de persoonlijke rol van mensen in de transitie naar een nieuw economisch systeem: een model van Agency^[16] en de Inner Development Goals^[18]. Beide benaderingen vormden een belangrijke basis voor de ontwikkeling van het onderzoek, maar bleken ook een hoog abstractieniveau te hebben voor directe toepassing in het onderwijs. Daarom volgen drie modellen die tijdens het onderzoek ontwikkeld zijn om op een concreter niveau handelingsperspectief te bieden: het model van actiedomeinen, de actieruimte vergroten en het model voor rollen.

Bron: vertaling van model op basis van Otto et al. (2020) Human agency in the Anthropocene. Ecological economics, 167

Het concept agency

Traditioneel gezien wordt een mens binnen een model van de economie primair gezien als consument of producent. Als mens zijn we echter veel meer dan dat, en als aanvulling op theoretische economische modellen is er daarom behoefte aan ontwikkeling van een genuanceerder beeld van de rollen van mensen^[16]. Een belangrijk concept hierbij is het bieden van 'agency': de mogelijkheid voor mensen om, binnen een bepaalde situatie, te handelen. In plaats van te denken vanuit vaststaande structuren, kan agency geboden worden door rollen en handelingsperspectieven te duiden^[17]. Juist in de huidige tijd is het vergroten van agency nodig om complexe problemen op te lossen.

Otto et al.^[16] ontwikkelde een model met twee belangrijke dimensies van agency. De eerste dimensie maakt onderscheid tussen individuele en collectieve agency. De tweede dimensie maakt onderscheid tussen alledaagse en strategische agency. Het laat de diversiteit aan handelingsgebieden zien, wat een belangrijk input is geweest voor de ontwikkeling van het model van actiedomeinen. In plaats van deze abstracte dimensies, hebben we ervoor gekozen de actiedomeinen meer praktisch te beschrijven, omdat dit beter aansluit bij de belevingswereld van de student.

De Inner Development Goals

In 2015 nam de Verenigde Naties de '2030 agenda for Sustainable Development' aan, waarvan de Sustainable Development Goals de kern vormen. Deze 17 doelstellingen roepen landen over de hele wereld op om in actie te komen voor uiteenlopende doelen voor een betere toekomst.

Het nastreven van deze grootse en ambitieuze doelen is uiteraard niet eenvoudig. Jaren later, in 2021, werd het Inner Development Goals Framework ontwikkeld^[18], vanuit het inzicht dat er een fundamentele verandering nodig is in de menselijke waarden en leiderschapskwaliteiten om de benodigde veranderingen te realiseren. Anders zal het nastreven van externe doelen te beperkt, te langzaam of te korte termijn zijn^[18]. In dit framework worden 5 dimensies met in totaal 23 vaardigheden geformuleerd om menselijke groei en ontwikkeling te stimuleren en een katalysator voor globale verandering te worden.

Vaardigheden uit de IDG's omvatten bijvoorbeeld persoonlijke vaardigheden zoals een innerlijk kompas en openheid (onder de dimensie Being) of cognitieve vaardigheden zoals kritisch denken en bewustzijn van complexiteit (onder de dimensie Thinking). De IDG's geven een goede richtlijn voor de benodigde veranderingen, ook voor betrokken onderwijsontwikkelaars. Echter blijven ook deze vaardigheden te abstract om direct bij te dragen aan het bieden van handelingsperspectief.

Model van Actiedomeinen

Een van de belangrijke modellen in de toolkit is die van de actiedomeinen. Door verschillende actiedomeinen te beschrijven en deze zonder hiërarchie aan te bieden, breiden we het handelingsperspectief van studenten uit. Uit onderzoek is namelijk gebleken dat mensen vooral denken aan hun actiemogelijkheden als consument. In een onderzoek van de Hogeschool van Amsterdam viel maar liefst 95% van de acties gericht op het tegengaan van klimaatverandering, in dit domein^[19].

Ook bij onze studenten viel op dat ze vaak vanuit een enkel perspectief kijken naar impact maken, voor vele dus als consument voor anderen bijvoorbeeld alleen binnen hun werk. Andere studenten verbinden acties al snel aan activisme, en specifiek aan protesten of demonstraties, en voelen zich daartoe niet aangetrokken.

Door verschillende domeinen te benoemen, verbreden we de blik van studenten. Hierbij is het belangrijk dat er vooral actief aan de slag wordt gegaan met het zelf formuleren van actiemogelijkheden. Hoewel er vele lijsten beschikbaar zijn met mogelijke transitie-acties voor een individu, werkt het zelf formuleren krachtiger in de zoektocht naar wat bij jezelf past. Daarom staan er in het uitgebreide model ook per actiedomein slechts enkele voorbeelden, terwijl er tientallen acties per richting geformuleerd kunnen worden. Het actiemodel wordt met name ingezet in de werkvorm Actiebrainstorm (zie hoofdstuk 4).

Op basis van de acties uit interviews met impactmakers en bestaand literatuur zijn zes actiedomeinen geformuleerd. De voorbeelden in het uitgebreide model geven al een goede indruk van wat deze domeinen betekenen. Hieronder volgt per actiedomein nog een korte toelichting.

- **Lifestyle:** een van de vaakst genoemde actiedomeinen wanneer het gaat om economische systeemverandering is die van het individuele consumptiegedrag. Met de titel 'lifestyle' is bewust gekozen voor een naamgeving die de nadruk niet om consumeren legt, zodat ook acties die juist gaan om consuminderen of zelfvoorzienendheid er duidelijk invallen.
- **Familie & Vrienden:** uit onderzoeken naar duurzaamheidsgedrag komt naar voren dat de invloed van de directe sociale cirkel groot is^[20]. Ook in de benadering van fractal agency speelt de laag van familie en vrienden een rol^[21]. Met acties gericht aan de directe sociale kring, waaronder we de positieve sociale invloed en de potentie om bij te dragen aan normverschuiving.
- **Community:** In verschillende benaderingen van transitie naar een nieuwe economie wordt de rol van (lokale) communities benadrukt. En hoewel veranderingen vanuit de markt kunnen ontstaan, beginnen ze ook vaak in collectieven, verenigingen of stichtingen. Voorbeelden hiervan komen bijvoorbeeld terug in het boek "Er is wél een alternatief".^[22]
- **Werk:** de beweging '80,000' benadrukt al jaren dat de grootste kans om een positieve impact te maken ligt in de keuze waar je je werkende leven aan weid.^[23] Sinds 2024 is deze beweging in

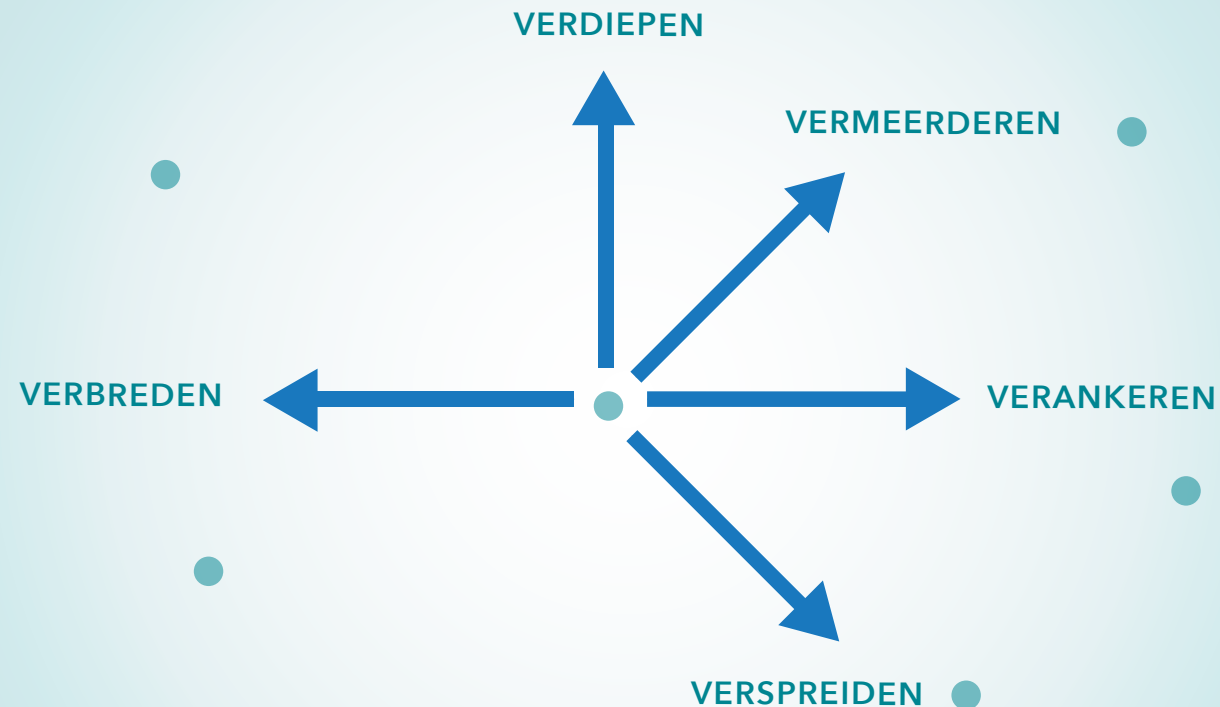
Nederland bekender geworden door het werk van Bregman waarin de term 'morele ambitie' centraal staat ^[24].

- **Bezinning:** dit is misschien wel het meest ongebruikelijk actiedomein. Om naar een nieuw 'toekomstbestendig normaal' te gaan is het nodig onze houding ten aanzien van onszelf, de mensheid, de wereld en de toekomst, te herzien. De samenloop van alle crises kan dan ook gezien worde een existentiële crisis ^[3]. Vandaar dat het actiedomein 'bezinning' is opgenomen, wat alles omvat met betrekking tot persoonlijke, inhoudelijke en emotionele ontwikkeling.
- **Politiek & Activisme:** er ligt een belangrijke rol in systeemverandering bij de overheid, zo wordt ook door veel mensen en onderzoeken erkend. Dit is dan ook een belangrijk domein om individuele impact aan te verbinden. Hiermee hangt ook het domein activisme samen, omdat activisme een belangrijke rol speelt in een gezonde democratie.

Over de domeinen

Wanneer met dit model gewerkt wordt, zal al snel naar voren komen dat de domeinen in het model niet altijd volledig uitsluitend zijn, zo kan discussie ontstaan waar bepaalde acties thuishoren. Daarnaast zijn er acties die expliciet in de overlap tussen meerdere domeinen vallen. Denk bijvoorbeeld aan deelnemen aan een lokaal energiecollectief, wat ten minste zowel community als lifestyle betreft. Echter, vanuit de doelstelling om handelingsperspectieven te vergroten, is deze 'zuiverheid' van domeinen minder belangrijk dan de inspiratie en verbreding die de aansprekende domeinen bieden.

Model van Actieruimte vergroten

Een belangrijk principe wat uit het onderzoek is voortgekomen is dat het beter werkt om te denken vanuit wat iemand al wél doet, in plaats van dingen die iemand nog niet doet. Zo werken we met 'waarderend je actieruimte vergroten', in lijn met de onderzoeksbenadering van appreciative inquiry ^[25].

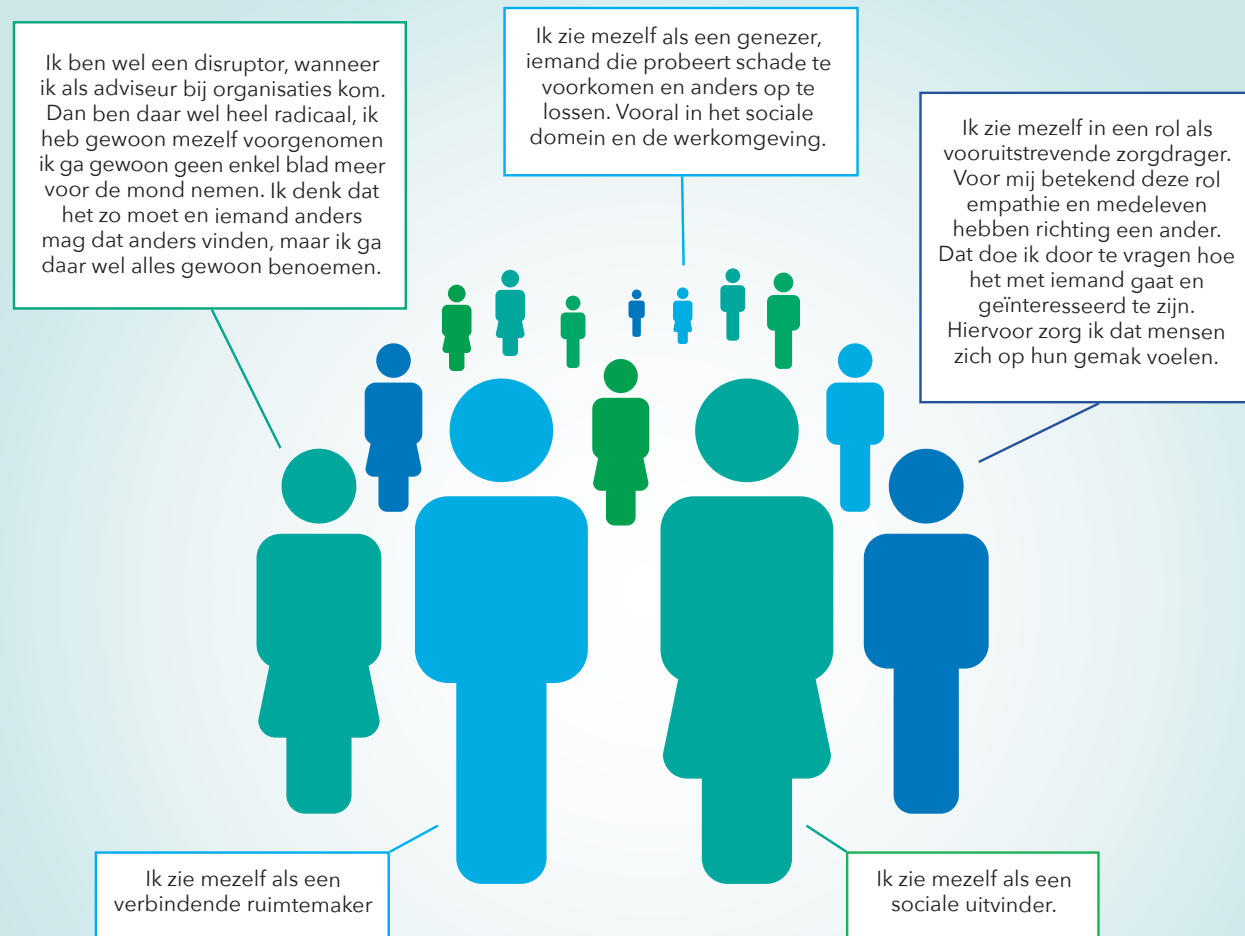
In gesprekken over impact maken en activisme wordt soms meer vanuit verwijten of hypocrisie gesproken. Waarom eet je vegetarisch terwijl je wel nog vliegt? Waarom zit je een snelweg te blokkeren, terwijl je zelf fast-fashion kleding aanhebt? Hoewel het goed kan zijn om met elkaar over keuzes in gesprek kan gaan, en elkaar misschien zelfs uit te dagen, kiezen we in deze toolkit voor een positieve, constructieve benadering.

In het model van actieruimte vergroten werken we daarom vanuit waardering. We beginnen met een kleine, concrete actie die iemand al doet. Vanuit waardering voor die actie nemen we een verkennende mentaliteit en kijken we naar welke andere acties daaruit voort kunnen komen.

Dit gebeurt in vijf richtingen:

- **Verdiepen:** Kan je dit gedrag meer kracht geven door deze te vergroten of versterken?
- **Vermeerderen:** Kan je dit gedrag vaker herhalen, op vaste moment of bij vaste 'ankers'?
- **Verankeren:** Kan je deze actie institutionaliseren of steunen in politiek, activisme of je organisatie?
- **Verspreiden:** Kan je vaker over deze actie vertellen of deze met anderen delen?
- **Verbreden:** Kan je dit type gedrag of gedragsverandering toepassen op andere doelen?

Om de actieruimte goed te kunnen vergroten is het belangrijk als eerste stap even uit te zoomen: waaróm doe je deze actie? En welk groter doel wil je bijdragen? Vier van de vijf richtingen proberen vervolgens bij te dragen aan dat zelfde doel. Het kan tot andere antwoorden leiden, wanneer een actie vanuit een ander hoger doel is gemotiveerd. Zo kan vegetarisch eten gemotiveerd worden vanuit het vermijden van dierenleed of vanuit het reduceren van CO₂ impact (of landgebruik, of water). Dit leidt mogelijk tot andere acties in de nieuwe richtingen.

Elke rol krijgt zijn kracht door de unieke invulling. Daarom zie je hier geen vaststaande rollen, maar enkele voorbeelden van de persoonlijke rolbeschrijvingen die studenten geformuleerd hebben.

Model voor Rollen

Er zijn al heel veel modellen van rollen. Bekend zijn bijvoorbeeld de Belbin rollen voor teams^[27] en de kleurtypen van veranderaars van Caluwe en Verbaak^[28]. Aanvankelijk werd het onderzoek ingestoken met de ambitie een specifiek palet aan rollen te beschrijven. Echter, bleek dat juist het combineren van verschillende modellen en woorden de meeste nuance gaf. In plaats van een set vaststaande rollen werken we daarom vooral vanuit een schrijfpdracht.

Een beschrijving van een rol kan natuurlijk gebruikt worden om je positie naar anderen over te brengen, zoals in een biografie of voorstelrondje. Maar, misschien nog wel belangrijker, kan de beschrijving van een rol ook veel betekenen voor de eigen identiteitsvorming. Self-talk en interne dialogen dragen vele functies – zelf-regulatie, motivatie, en reflectie. En specifiek interne dialogen, spelen een belangrijke rol in de vorming van een identiteit^[29]. Met andere woorden: hoe we (intern) over onszelf praten doet ertoe. Als we telkens herhalen: ik ben machteloos, ik kan niks bijdragen aan systeemverandering, dan zullen we daar ook naar handelen. Wanneer er echter plaats is voor een actieve en positieve beschrijving van de eigen rol, zal deze ook effect hebben op hoe je handelt.

Hoewel het dus waardevol is meerdere modellen van rollen te gebruiken, maken we tijdens de lessen het meeste gebruik van het model voor Social Change van Deepa Iyer^[30]. Dit model beschrijft 10 rollen die nodig zijn voor sociale transitie, zoals het streven naar gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid. Veel van de impactmakers die we spraken herkenden zichzelf in deze rollen zoals het zijn van een Weaver, Verhalenverteller, Visionair of Disruptor.

Net als bij het formuleren van acties, geldt ook bij het formuleren van een rol dat het zelf onder woorden brengen een waardevolle stap is in het reflectieve proces. In de werkvormen is daarom een schrijfoefening opgenomen, die helpt om de juiste woorden te vinden voor de eigen rol. Niet alleen met een primair woord voor de rol, maar juist ook met bijvoeglijk naamwoorden en meer context. Studenten beschrijven hun beoogde rol aan de hand van vragen zoals “Welke houding neem je aan?” en “Welke krachten gebruik je in deze rol?” en natuurlijk “Met welk woord zou je jouw rol het beste omschrijven?”. Op basis hiervan formuleren ze een persoonlijk statement, dat hun rol ten aanzien van een grote transitie beschrijft. Zie ook de werkvorm op pagina 71.

Een voorbeeldvraag wanneer rollen beschreven worden is:

Welke woorden passen bij jouw rol?

- Radicaal – subtiel
- Samen – alleen
- Overtuigend – bevragend
- Afwachtend – initiatiefrijk
- Gevoel gedreven – rationeel

#4

WERKVORMEN

In dit hoofdstuk worden de 17 werkvormen beschreven. Op de projectwebsite is voor al deze werkvormen het volledige materiaal te vinden. Dat bestaat uit:

- Docentuitleg
- Extra tips
- Lesslides
- Afdrukbestanden en werkbladen

Zie www.agency-toolkit-hbo.nl

Inspiratie

- Theorie en modellen
- Poscastwandeling
- Impactgalerij maken

Toekomstbeeld

- Droombeeld en doembeeld
- Puzzel vol hoop
- Pockets of future

Acties

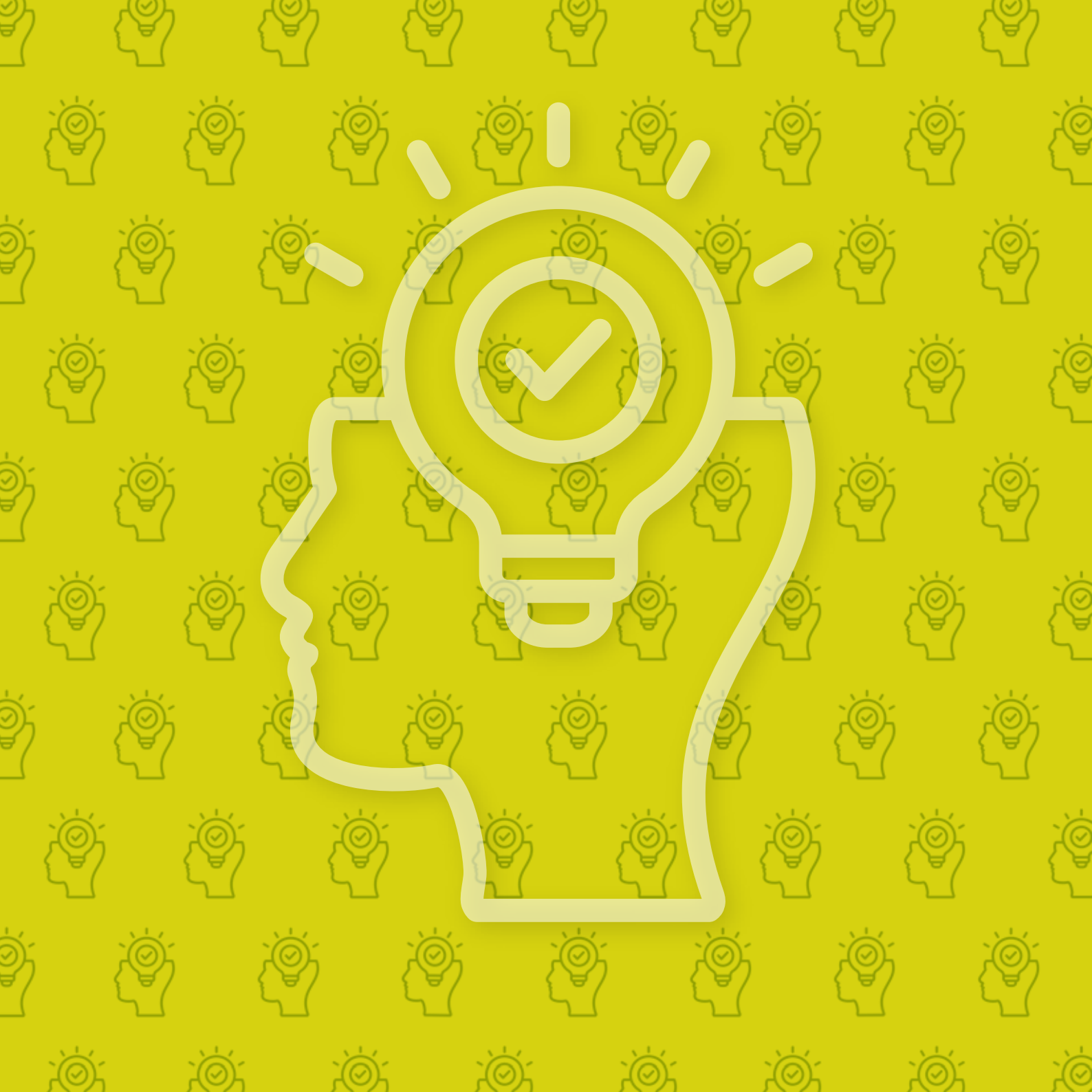
- Actiebrainstorm
- Actie-analyse
- Actieruimte vergroten
- Actie-experimenten
- Actiewaaier maken

Rolmodellen

- Rolmodellen analyseren
- Irritatie-model met kwadranten-oefening
- Rolmodel interviewen

Je eigen rol

- Je houding verwoorden
- Ik weet nog goed dat...
- Je rol beschrijven

INSPIRATIE

Het vergroten van je handelingsruimte, begint met het verbreden van je kijk op de wereld. Tijd dus, om je blik te verruimen en inspiratie op te halen. In deze werkvormen verbinden we theorie, praktijkvoorbeelden en verschillende mediatypes om de studenten te inspireren. We bieden inspiratie aan, maar creëren ook ruimte om inspiratie uit te wisselen.

- Theoretische verdieping
- Podcastwandeling
- Impactgalerij maken

Boekentips

Doughnut Economics - Kate Raworth

Een boek wat op zeer goede en toegankelijke manier beschrijft welke alternatieve modellen voor een toekomstbestendige economie nodig zijn. Het donut model sluit bij veel studenten aan, omdat het zowel de planetaire grenzen als de sociale behoeftes meeneemt. Ook de andere modellen en schema's die vergelijkingen maken tussen 'oud' en 'nieuw' denken zijn erg behulpzaam in het begrijpen van de verbinding tussen veel hedendaagse problemen en het economisch systeem.

Social Change Now - Deepa Iyer

In dit model en (werk)boek worden rollen voor (sociale) transitie beschreven. Het centrale model beschrijft tien rollen die nodig zijn om een transitie naar sociale rechtvaardigheid te volbrengen. De rollen geven een zeer goede diversiteit weer, waarmee duidelijk wordt dat iedereen op een eigen manier kan bijdragen. Dit model vormt de basis voor de werkvormen over de eigen rol.

Betekeniseconomie - Kees Klomp

In betekenis-economie wordt een hele alternatieve manier om de economie te benaderen gepresenteerd. Het boek is op pakkende en unieke manier samengevat in het stripboek "Alles naar de tyfus". Een erg aansprekende vorm om met studenten te behandelen.

Nog meer tips?

Een uitgebreide lijst boeken, podcasts en documentaires is op de projectwebsite te vinden, onder de werkvorm Impactgalerij.

Theoretische verdieping

Boeken, artikelen, modellen

WAT Tiplijst met leesmateriaal als achtergrond voor docent én student

DUUR Variabel

WERKVORM Niet uitgewerkt als werkvorm

De nadruk van dit lespakket ligt op het ontwikkelen van een persoonlijke rol in de transitie naar een nieuwe economie. Het verdiepen in modellen van de nieuwe economie, de noodzaak van systeemverandering of bredere theoretische perspectieven zijn daarom in principe geen onderdeel van dit lesplan. Desalniettemin wordt hier een kort overzicht gegeven van belangrijke theoretische bronnen die als achtergrond voor het onderzoek gediend hebben en die uiteraard ook door studenten gebruikt kunnen worden om zich verder in de theoretische kant van het thema te verdiepen.

Veel studenten herkennen zich in het gevoel “ik ga echt niet met een bord op de dam staan”. Dit kan een mooi aanknopingspunt zijn om in gesprek te gaan over wat ‘activisme’ betekend en of ze vinden dat de andere acties wel of niet activisme zijn.

TIP

Podcastwandeling

Iets doen, hoe doe je dat?

WAT Inspiratie opdoen over de zoektocht naar ‘iets doen’

DUUR 25 min + circa 15 min nabespreking

WERKVORM Individuele wandeling + groepsgesprek

VOORAF Vraag studenten oortjes mee te nemen

In de podcast ‘Iets doen, hoe doe je dat?’ deelt presentatrice Nikki Dekker haar zoektocht naar wat ze kan doen om een positieve impact te maken. De podcast wordt geluisterd tijdens een pauzemoment, waarin de studenten een rondje wandelen. Een fijne opdracht in een eerste bijeenkomst, die eventueel herhaalt kan worden met alle drie de afleveringen. Door de podcast gelijktijdig te luisteren en direct na te bespreken komt deze het beste tot zijn recht, maar de podcast kan uiteraard ook als huiswerk gegeven worden.

De nabespreking biedt goede kansen om te praten over wat activisme betekend, welke rollen mensen zoal nemen en welke acties deze mensen nemen. Vaak kan er ook een brug gemaakt worden naar actualiteiten rondom protesten en activisme.

Mogelijke leerdoelen

- De student maakt kennis met meerdere vormen van impact maken zodanig dat de eigen blik verruimt wordt.
- De student krijgt inzicht in de zoektocht naar impact maken, zodanig dat er ruimte ontstaat voor het delen van eigen twijfelen en zoeken.
- De student doet inspiratie op voor verschillende mogelijke acties zodanig dat het actiespectrum verbreed wordt (dit kan verbonden worden aan de werkvorm actiebrainstorm).

Impactgalerij maken

Wat heeft je blik bepaald?

WAT Reflecteren op wat je blik op de economie beïnvloed heeft

DUUR Afhankelijk van invulling, minimaal circa 30 min

WERKVORM Diverse mogelijkheden

VOORAF Bij voorkeur kaartjes als huiswerk laten invullen

In de impactgalerij kijken studenten terug op dingen die invloed hebben gehad op de manier waarop ze kijken naar de economie, de maatschappij en/of duurzaamheid. Vaak genoemde voorbeelden zijn bijvoorbeeld de documentaires Seaspiracy of Kiss the ground. Door deze ervaringen uit te wisselen ontstaat er meer inzicht in hoe mensen naar economische systeemverandering kijken. Daarnaast biedt het de mogelijkheid om samen verder te verdiepen. In de lesslides worden twee verschillende werkvormen aangeboden: in de eerste maken studenten op basis van de uitwisselingen van de galerij een individueel plan om zich verder in systeemverandering te verdiepen. In de tweede werkvorm cureert elke groep een fictief festival: hoe zou je anderen informeren en activeren over dit onderwerp?

Mogelijke leerdoelen

- De student maakt een overzicht van welke ervaringen impact hebben gemaakt op diens zienswijze, zodanig dat er meer bewustwording ontstaat over hoe je wereldbeeld verandert over de tijd.
- De student wisselt inspiratie uit met anderen, zodanig dat een persoonlijk plan gemaakt kan worden om zich verder te verdiepen in systeemverandering.

In het lesmateriaal vind je speciale kaartjes om de inspiratie uit te wisselen.

TOEKOMST- BEELD

.....

Om aan de slag te gaan met het vergroten van je agency is het belangrijk om te weten waarvoor je het doet. We bieden daarom werkvormen aan gericht op het verkennen van je toekomstbeeld. In visuele collages of in abstracte puzzelcombinaties. En hoe zie je die toekomst eigenlijk nu al terug in de dingen om je heen? Door het toekomstbeeld te concretiseren ontstaan een basis om je handelingsruimte op te bouwen.

- Droombeeld en doembeeld
- Puzzel vol hoop
- Pockets of future

Droombeeld & Doembeeld

Collages van een toekomst

WAT Onderling uitwisselen hoe je naar de toekomst kijkt

DUUR 20 min collages maken + circa 20 min bespreken

WERKVORM Individueel collages maken, nabespreken in diverse vormen mogelijk

VOORAF Tijdschriften e.d. meenemen óf collages als huiswerk maken

TIP

Voor de nabespreking werkt de volgende vraag altijd goed: Is de maatschappij op dit moment volgens jou dichterbij je droombeeld of dichterbij je doembeeld?

Aan de hand van een uitgebreide kaartenset met foto's (te vinden bij de lesmaterialen) gaan de studenten aan de slag om een collage te maken over hun droombeeld en hun doembeeld van de toekomst. De afbeeldingen zijn expliciet gekozen omdat ze ambigu zijn. Zowel de opdracht als de materialen zijn daardoor open voor interpretatie, en juist deze interpretatie biedt veel ruimte voor een waardevol gesprek. Zo blijkt dat een deel van de studenten geneigd is de collage vooral over de persoonlijke toekomst te maken, terwijl anderen het over hun droom- en doembeeld voor de wereld hebben. De collages kunnen aangevuld worden met andere afbeeldingen, waarbij een stapel tijdschriften vaak beter werkt dan wanneer studenten op zoek gaan naar specifieke plaatjes op internet.

Eventueel kan er meer sturing gegeven worden door aan te geven dat het midden van de collage over je persoonlijke toekomst gaat, met daar omheen het maatschappelijke beeld.

Nadat individueel collages zijn gemaakt, zijn verschillende werkvormen mogelijk om de inzichten te bespreken.

Mogelijke leerdoelen

- De student visualiseert een droom- en een doembeeld voor de toekomst, zodanig dat de persoonlijke visie op de toekomst overgebracht kan worden.
- De student maakt twee persoonlijke collages over de toekomst, zodanig dat deze als referentiepunt gebruikt kunnen worden voor toekomstige leerdoelen of werkvormen.

De werkvorm is het leukste met fysieke puzzelstukken, deze kunnen geprint worden of met een lasersnijder geproduceerd worden op basis van de printbare lesmaterialen.

TIP

Puzzel vol hoop

Combinaties voor systeemverandering

WAT Speelse werkvorm om systeemverandering te bespreken

DUUR Circa 40 min totaal

WERKVORM In subgroepen combinaties maken, klassikaal bespreken

VOORAF Indien nodig vooraf verdiepen in onbekende begrippen

Deze werkvorm verbindt toekomstbeeld aan systeemverandering. De invulling van de werkwijze is erg afhankelijk van de kennis van economische en politieke begrippen bij de studenten. Als de studenten nog niet bekend zijn met de economische principes die centraal staan, zullen ze hier eerst mee aan de slag gaan. Het puzzelen biedt een speelse werkvorm om in kleine groepjes uit te voeren, het leukste daarbij is om fysiek puzzelstukjes te knippen. De puzzel bestaat telkens uit drie stukjes: een concept (centraal), de richting waarin dit zou moeten veranderen (links) en het doel waartoe deze verandering dient (rechts). Deze combinaties kunnen op vele verschillende manieren gemaakt worden en bieden daardoor een zeer goede bodem voor discussie.

Mogelijke leerdoelen

- De student verbindt veranderingen in het economisch systeem aan gewenste doelen, zodanig dat het begrip in transities vergroot wordt.
- De student is in staat de wenselijkheid van verschillende veranderingen te bediscussiëren, zodanig dat concepten en doelstellingen verbonden kunnen worden.

Pockets of future

Welke dingen om je heen zijn tekenen voor de toekomst?

WAT Foto-opdracht om met andere blik om je heen te kijken

DUUR Variabel

WERKVORM Start - huiswerkopdracht - bespreking

VOORAF Droombeeld of doembeeld opdracht of andere opdracht voor visie of toekomstbeeld

Wanneer studenten zich meer bewust zijn geworden van hoe zij een wenselijke toekomst zien, kan de blik op het heden gericht worden. Waar om je heen zie je nu aspecten die wat jou betreft de toekomst weergeven? Dit betreft een creatieve manier van kijken, wat niet voor alle studenten gemakkelijk zal zijn. Sommige denken misschien dat het om futuristische aspecten gaat, maar dat is niet noodzakelijk. De centrale vraag is: wat zie je om je heen in het heden, wat je hoopt dat er in de toekomst meer zal zijn? Wat zijn de 'pockets of future' om je heen.

Eventueel kunnen hiervoor fysieke kaders meegegeven worden als creatieve prompt om iets vast te leggen en uit te lichten. Deze kaders en voorbeeldfoto's zijn te vinden bij het lesmateriaal.

Mogelijke leerdoelen

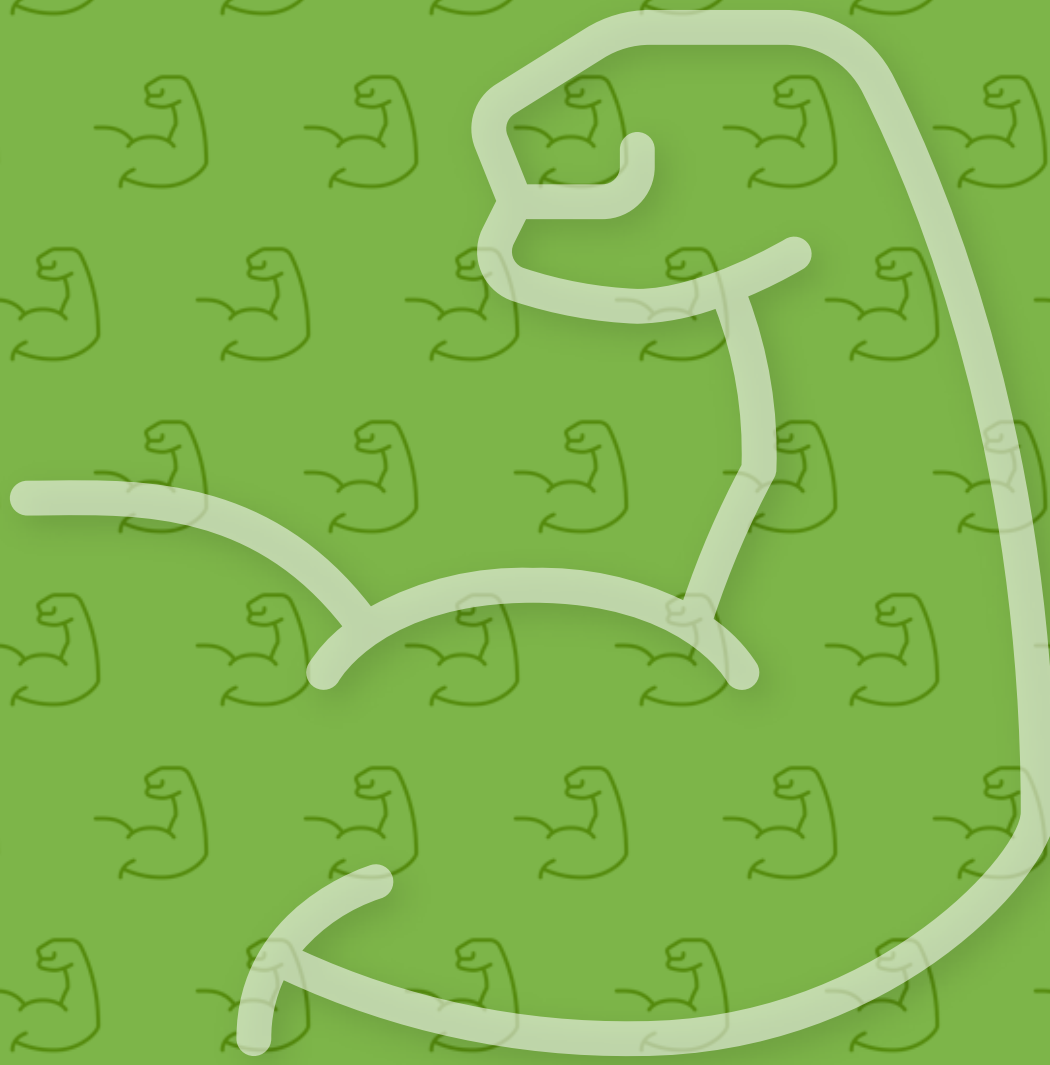
- De student leert met andere ogen naar diens omgeving te kijken, zodanig dat verbanden gelegd kunnen worden tussen huidige situaties en de wenselijkheid voor de toekomst.
- De student legt gedragingen en situaties in het heden vast, zodanig dat deze gebruikt kunnen worden om de wenselijkheid voor de toekomst te bediscussiëren.

Variatie

Deel de foto's binnen de klas, of bijvoorbeeld op de gang in een expositie opstelling. Zorg dat studenten ieder de beste foto's selecteren en laat ze korte expositie-achtige bijschriften formuleren.

TIP

Het zoeken naar 'stukjes toekomst' om je heen is best een lastige oefening voor veel studenten, vooral omdat de opdracht erg open geformuleerd is en vereist dat je op een andere manier naar je omgeving kijkt. Het kan daarom handig zijn eerst een korte ronde te doen en de eerste foto's te bespreken, voordat je de studenten verder op pad stuurt.

ACTIES

Het ervaren van agency hangt samen met het zien van handelingsmogelijkheden. Daarom richten deze werkvormen zich heel concreet op het verkennen van een diversiteit aan acties. De eerste werkvormen richten zich vooral op divergeren om tot veel verschillende acties komen. Deze kunnen afzonderlijk gebruikt worden, of opeenvolgend ingezet worden. Er zijn daarnaast twee werkvormen specifiek gericht op convergeren en verdiepen: actie-experimenten en het samenstellen van een persoonlijke actiewaaier.

- Actiebrainstorm
- Actie-analyse
- Actieruimte vergroten
- Actie-experimenten
- Actiewaaier maken

Actiebrainstorm

Waarderend je actieruimte vergroten

WAT Een brainstorm om tot een breed scala aan impactvolle acties te komen.

DUUR Variabel

WERKVORM In subgroepjes brainstormen

Om agency te ervaren is het nodig om inzicht te hebben in mogelijke acties. Hiervoor is het nuttig om een overzicht te krijgen van een zo breed mogelijk scala aan acties. Dit mag uiteen lopen van iets heel kleins dat je eenmalig doet, tot iets waar je je levensmissie van maakt. In de brainstorm gaan studenten in subgroepjes proberen zoveel mogelijk acties op te schrijven. Dit begint bij acties die ze zelf doen, maar daar beperken we ons niet toe. Het mogen ook dingen zijn die ze zelf absoluut níet willen doen, maar die wel een positieve impact zouden hebben. We gebruiken het model van actiedomeinen om studenten met een bredere blik te laten kijken.

Mogelijke leerdoelen

- De student formuleert een breed scala aan acties, zodanig dat er acties gekozen kunnen worden om zelf te ondernemen (zie actie-experimenten).
- De student maakt kennis met een breed scala aan acties, zodanig dat het eigen perspectief verbreed wordt.
- De studenten wisselen uit welke acties ze al wel of nog niet doen, zodanig dat onderling begrip ontstaat en inspiratie uitgewisseld wordt.

Zie model op pagina 18

TIP
Maak als voorbereiding een lijstje voor jezelf met alle acties die je zelf doet, gebruik het model met actiedomeinen als inspiratie om tot diverse acties te komen. Zo kun je studenten altijd vooruit helpen als ze vastlopen.

Actie-analyse

Inspiratie voor diversiteit aan acties

WAT Werkvorm om tot meer diverse acties te komen

DUUR Variabel

WERKVORM Individuele of duo opdracht

Wanneer studenten zelf acties formuleren, zoals bij de open brainstorm (zie hiervoor), komen vaak dezelfde types acties naar voren. Om te zorgen voor meer diverse acties kan gebruik worden gemaakt van deze actie-analyse. Door deze werkvorm ontstaat meer bewustwording van de diversiteit aan rollen en acties nodig is voor een enkel initiatief. Hiervoor wordt in duo's online gezocht naar initiatieven die positieve impact maken, bijvoorbeeld via Happy Activist. Elk duo kiest een initiatief en gaat zich hier wat verder in verdiepen. Ze schrijven daarbij zoveel mogelijk verschillende acties op die (waarschijnlijk/mogelijk) gedaan zijn om dit initiatief te starten, te behouden en/of te verspreiden. Schrijf deze acties als werkwoord-zin op (zie voorbeeld). De studenten presenteren vervolgens de initiatieven aan elkaar.

Deze acties en rollen kunnen gebruikt worden om het gezamenlijke actie-portfolio te vergroten, om patronen te zoeken of om als inspiratie te fungeren voor de eigen rol.

Mogelijke leerdoelen

- De student analyseert bestaand initiatieven, zodanig dat een breder beeld ontstaat van de benodigde acties en rollen.
- De student formuleert acties die horen bij bestaande initiatieven, zodanig dat dit meegenomen kan worden in het formuleren van de eigen rol.

TIP

Stimuleer studenten om na te denken over de acties die voor een bepaald initiatief voor verschillende mensen genomen worden. Zo ontstaat een diverser palet aan acties.

Wanneer deze werkvorm wordt ingezet als onderdeel van een eigen impact project, kan natuurlijk een voorbeeld gekozen worden wat aansluit bij het eigen project. Maar, het kan juist inspirerend zijn een analyse te doen van een compleet ander domein.

Het kleine waarden werkt bij deze oefening extra goed. Start met een erg concrete actie in het midden.

TIP

Actieruimte vergroten

Variaties op bekende acties bedenken

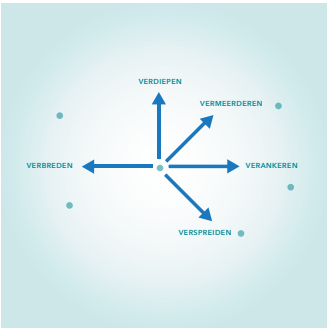
WAT Waarderend je actieruimte vergroten
DUUR Circa 20 minuten + 10 min bespreking
WERKVORM Individueel + bespreken

Nieuwe acties starten kan lastig zijn, acties uitbreiden vanuit iets wat je al doet kan daarom een makkelijker anker bieden. In deze werkvorm formuleren studenten variaties op acties, op basis van een actie die ze reeds doen. Hierbij is de brainstorm-mentaliteit belangrijk, het doel is om tot nieuwe acties en inspiratie te komen, dus het is belangrijk alle acties op te schrijven. Ook acties waarvan je denkt “dat ga ik toch niet doen”. De werkvorm zet je aan om in verschillende richtingen te denken.

Deze oefening kan op verschillende niveaus toegepast worden. Bijvoorbeeld door zeer persoonlijke en concrete acties als startpunt te nemen. Maar het kan ook door een projectinitiatief centraal te zetten of door te beginnen vanuit een specifieke beroeps-handeling.

Mogelijke leerdoelen

- De student formuleert een groot aantal mogelijke varianten op een centrale persoonlijke acties, zodanig dat het persoonlijke handelings-perspectief verbreed wordt.
- De student formuleert een aantal variaties op een centrale actie van het huidige project, zodanig dat een plan tot vervolgacties opgesteld kan worden.

Zie model Actieruimte vergroten op pagina 22

Studentenvoorbeeld

“Het plan van mijn experiment was om allerlei verschillende activiteiten uit te voeren die passen bij een ‘slaapkamer-activist’. Denk aan het sturen van activistische berichten, het re-posten van posts, het mailen van directeuren etc. Het effect van dit experiment vind ik dubbel. Enerzijds vond ik het leuk om eens lekker mijn mening te delen en kritisch te zijn. Anderzijds vond ik het lastig om daadwerkelijk ‘boze’ berichten te sturen naar bijvoorbeeld de CEO van

een mediabedrijf. Ik ben dan toch bang dat het consequenties heeft. Ik kan het moeilijk omschrijven maar ik denk niet dat ik dat nog eens zou doen. Het experiment heeft wel als effect gehad dat ik sneller mijn mening deel, zeker op sociale media. Ook als deze mening zichtbaar niet de populairste is. Ik hoop dit door te kunnen trekken aangezien ik denk dat discussies nooit verkeerd kunnen zijn.”

Actie-experimenten

Uit de comfortzone komen

WAT Nieuwe acties uitproberen om te verkennen welk type acties bij je passen

DUUR Meerdere lesmomenten, met tijd ertussen

WERKVORM Individueel

VOORAF Actiebrainstorm of actieruimte om tot alternatieven te komen

Je handelingsperspectief wordt pas werkelijk vergroot als je nieuwe acties durft uit te proberen. Wat hoewel je misschien denkt dat iets totaal niet bij je past, weet je het pas als je het uitprobeert (zie ook de podcast uit de werkvorm podcastwandeling). Om de grenzen van hun comfortzone op te zoeken krijgen studenten de opdracht om tussen twee bijeenkomsten een nieuwe actie uit te proberen. Inspiratie kan hierbij gehaald worden uit de actie-brainstorm, actie-analyse of actieruimte. Het model van behaviour change van Fogg (opgenomen in de les slides) helpt om het type gedragsverandering te kaderen. Om het actie-experiment meer inhoud te geven worden vragen geformuleerd op 3 niveaus, die de persoonlijke ervaring verbinden aan grotere maatschappelijke uitdagingen.

Mogelijke leerdoelen

- De student voert een actie-experiment uit, zodanig dat de comfort zone uitgedaagd wordt.
- De student voert een actie-experiment uit, zodanig dat persoonlijk ervaringen verbonden worden aan maatschappelijke uitdagingen.

De kracht van deze oefening zit in goede vragen formuleren, die het experiment betekenis geven. Besteed hier dus voldoende tijd aan.

Actiewaaier samenstellen

Een referentiekader om mee te nemen

WAT Een selectie van toekomstige acties maken

DUUR Circa 20 minuten

WERKVORM Individueel

VOORAF Ná actiebrainstorm en evt. experimenten of analyse

De voorgaande werkvormen gaan allemaal om het verbreden van de actiemogelijkheden. Juist door veel verschillende mogelijke acties te overwegen kun je agency vergroten. Uiteindelijk is het natuurlijk ook belangrijk te kijken welke acties ook daadwerkelijk bij je passen. Wat zijn nou acties waarvan jij ook echt geloofd dat je ze (ooit) zal doen? Daarom maken we een persoonlijke actiewaaier. Door deze visueel en fysiek uit te werken maken we de actiemogelijkheden tastbaar. Dit doen we op basis van strookjes van verfkleuren. Op deze manier worden voor verschillende onderwerpen of domeinen een combinatie aan acties geformuleerd. Van licht (toegankelijk) tot donkerder (uitdagend).

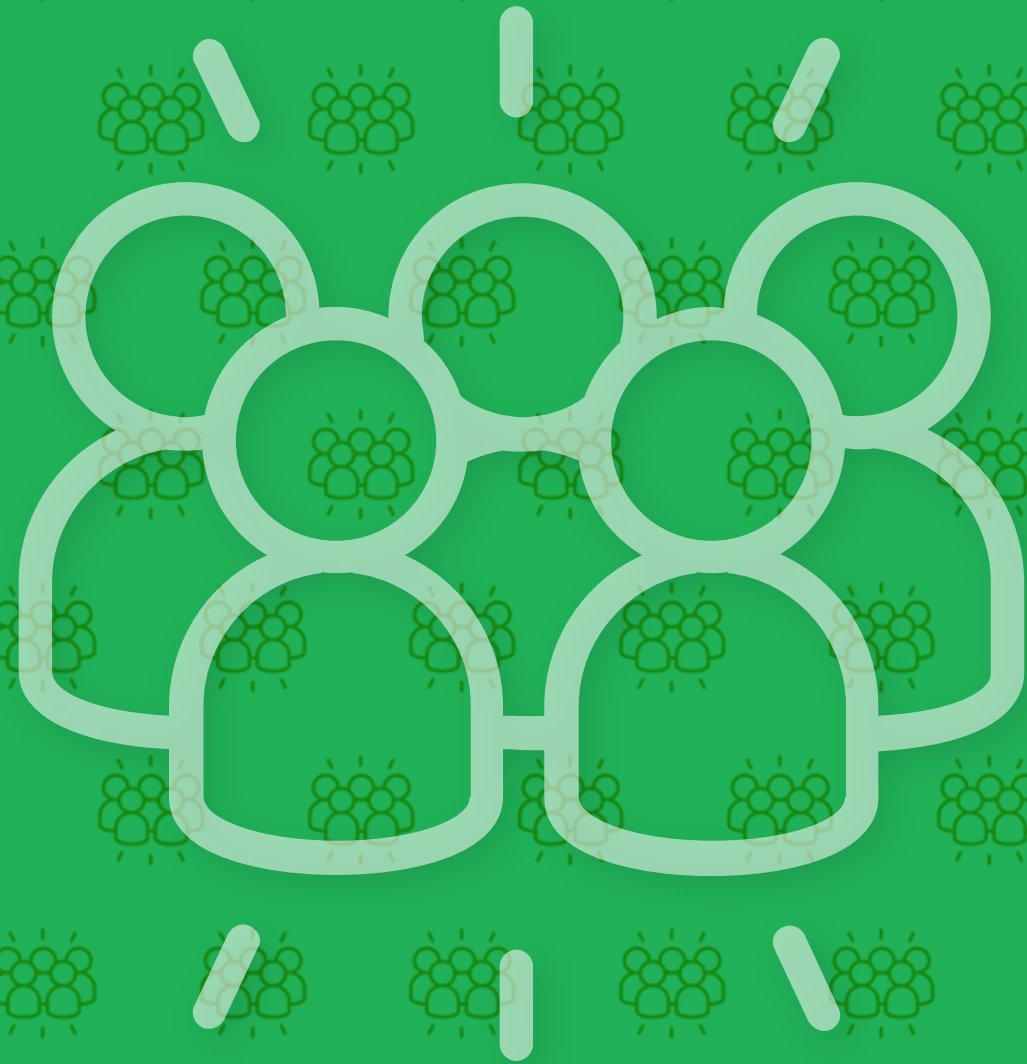
De actiewaaier is bedoeld als persoonlijke houvast, wanneer je machteloosheid ervaart heb je altijd een waaier vol actiemogelijkheden om op terug te komen.

Mogelijke leerdoelen

- De student maakt een selectie aan persoonlijke passende acties, zodanig dat een gevarieerd overzicht van actiemogelijkheden ontstaat.
- De student selecteert en formuleert persoonlijk passende acties op verschillende niveaus, zodanig dat dit de handelingsbereidheid vergroot.

Het is handig om deze werkvorm te laten aansluiten op ten minste 2 van de verbredende werkvormen hiervoor. Dan liggen de opties letterlijk al op tafel.

ROLMODELLEN

Er zijn veel verschillende mensen die voorloper zijn in het bijdragen aan systeemverandering. Als ondernemer, als beleidsmaker, als mediapersoon of als voorlezer. In deze werkvormen gaan we in meer detail onderzoeken wat hen inspirerend maakt en hoe zij invulling geven aan deze rol. Maar we kijken ook naar mensen die juist op je zenuwen werken, immers valt uit irritatie ook veel te leren.

- Rolmodellen analyseren
- Irritatie-model met kwadranten-oefening
- Rolmodel interviewen

Rolmodellen analyseren

Impactmakers en hun acties

WAT Voorbeeldfiguur onderzoeken

DUUR Uitleg (10 min) – huiswerkopdracht – nabespreking (30 min)

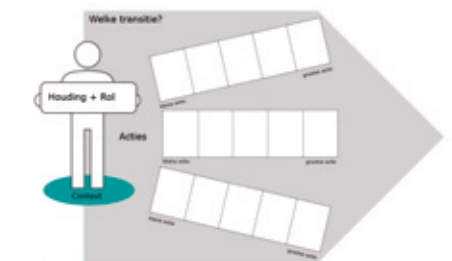
WERKVORM Individueel

Rolmodellen kunnen een goede motivatie bieden om zelf een rol te nemen als change agent. Daarom gaan we in deze werkvorm aan de slag met het analyseren van rolmodellen. Elke student kiest twee impactmakers die ze inspirerend vinden. Ze gaan zich in deze persoon verdiepen om erachter te komen op welke manier ze invulling geven aan hun rol, aan de hand van het invulformat.

Om een goed overzicht te krijgen in de diversiteit van acties zul je wat verder onderzoek naar de persoon moeten doen. Bijvoorbeeld door interviews te lezen of podcasts te luisteren. In de nabespreking ga je in gesprek over de rollen en leg je de verbanden met de eigen ambities. Welke type acties kunnen studenten zelf ook doen? Welke acties zouden ze in de toekomst willen doen? Past deze rol bij hun eigen ambities?

Mogelijke leerdoelen:

- De student onderzoekt een rolmodel en diens acties, zodanig dat een genuanceerd beeld ontstaat van wat rolmodellen kunnen zijn.
- De student analyseert hoe een rolmodel invulling geeft aan diens rol, zodanig dat deze aspecten vergeleken kunnen worden met anderen.
- De student vergelijkt meerdere rolmodellen, zodanig dat inzichten geformuleerd worden over de mogelijk eigen rol in een transitie.

In de lesslides vind je het model om rolpatronen te analyseren.

TIP

Schenk bij het bespreken van de rolmodellen aandacht aan de zichtbaarheidsbias. Studenten zullen met name tot rolmodellen komen die erg zichtbaar zijn, bijvoorbeeld omdat ze vaak in de media komen of zelf mediamaker zijn. Welke rollen blijven hierdoor ongezien?

Irritatiemodel analyseren

Wat leer je van mensen die je stom vindt

WAT Een irritante impactmaker analyseren aan de hand van kernkwadranten

DUUR Voorbereiding + 20 + 20

WERKVORM Uitleg - huiswerk - nagesprek in subgroepen

De eigenschappen die je bij een ander irritant vind, leren je vaak iets over je eigen uitdagingen. Vanuit die gedachte kijken we in deze werkvorm naar een 'irritatiemodel' een rolmodel waar iemand zich ook aan ergert. Vergelijkbaar met het rolmodel gaat elke student op zoek naar een impactmaker. Echter; nu zoek je iemand die zich inzet voor een transitie waar jij ook achter staat, maar iemand die je toch (ook) irritant vindt.

Na het uitwerken van het model-format (voorbereiding, zie werkvorm rolmodellen) ga je in de les aan de slag met kernkwadranten. Hier begin je bij de allergie - welke eigenschap in het irritatiemodel staat je tegen? Kun je vanuit die eigenschap het kwadrantenmodel invullen? Zegt dit iets over je eigen valkuilen en uitdagingen? Studenten werken dit onder begeleiding uit en bespreken de inzichten daarna in subgroepen.

Mogelijke leerdoelen:

- De student analyseert eigenschappen van een impact maker, zodanig dat de student inzicht krijgt in diens eigen valkuilen en uitdagingen.
- De studenten vergelijken de gevonden irritatiemodellen, zodanig dat ze inzicht krijgen in de valkuilen van zowel zichzelf als medestudenten.

Wees alert op de manier waarop er over mensen gepraat wordt. Zorg dat het respectvol blijft.

Studentenvoorbeeld

"Voor mijn irritante rolmodel heb ik gekozen voor Greta Thunberg. Ik krijg namelijk ontzettende jeuk als ik haar hoor praten, door haar boze schreeuwerige en opdringerige toon krijg ik meteen de neiging om de tv uit te zetten wanneer ze in het nieuws komt. Door naar het kernkwadrant dat ik voor Greta heb opgesteld te kijken kan ik beter begrijpen waarom ik haar zo ontzettend irritant vind. Mijn eigen valkuil hieruit is dat ik passief kan zijn en mijn uitdaging ligt in het tonen van meer daadkracht."

Rolmodel interviewen

Hoe geven mensen invulling aan een rol als impactmaker

WAT In gesprek met iemand die je een rolmodel vindt

DUUR Circa 3 lessen + grote huiswerkopdracht

WERKVORM Individuele of duo-opdracht

Het is enorm inspirerend om iemand te spreken die zich inzet voor systeemverandering. In deze interviews gaan studenten in gesprek met iemand die zich inzet om impact te maken. Ze bespreken wat hen motiveert, welke acties ze doen en hoe ze gekomen zijn waar ze nu zijn. Je kunt gezamenlijk bepalen hoe groots je dit wil aanpakken. Je kunt studenten uitdagen om bekende rolmodellen te benaderen, maar kunt de focus ook leggen op het eigen netwerk van de student zijn. Dit maakt het niet alleen toegankelijker om de persoon te benaderen, maar zorgt er vaak ook voor dat de inzichten makkelijker te vertalen zijn naar de eigen situatie.

Er is een leidraad voor de interviews, die studenten als basis kunnen gebruiken. Deze is te vinden op de projectwebsite onder lesmaterialen. Afhankelijk van

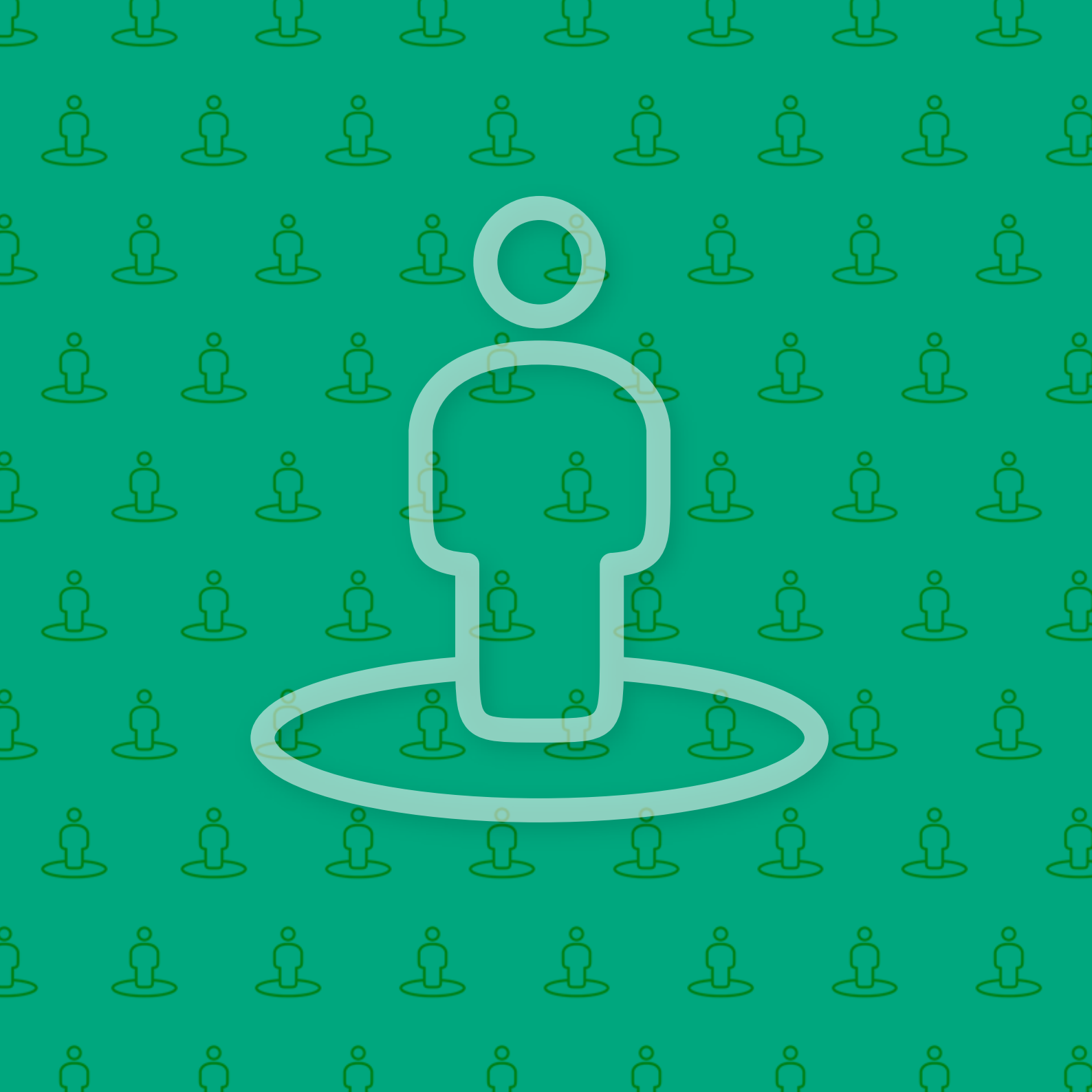
het niveau van de studenten en of ze al vaker interviews gehouden hebben, kunnen de studenten eventueel de leidraad aanpassen om eigen vragen te integreren. Bijvoorbeeld vragen die specifiek aansluiten bij het eigen project of de professionele rol.

Mogelijke leerdoelen:

- De student voert een interview met een impactmaker, zodanig dat de student meer begrip ontwikkelt voor diens rol en acties.
- De studenten vergelijken verschillende impactmakers aan de hand van interviews, zodanig dat een breder inzicht in rollen en acties ontstaat.

Voor veel studenten is het vinden en benaderen van iemand voor een interview de meest uitdagende stap. Help de studenten na te denken wat voor persoon ze willen interviewen, wie ze dan het liefste zouden willen vragen en ook wat een tweede of derde optie zouden zijn.

TIP

JE EIGEN ROL

Voor de systeemverandering zijn veel verschillende rollen nodig. Voorlopers en doorwerkers. Radicalen en gematigden. Vragenstellers en uitvinders. Aan de hand van deze werkvormen gaan studenten hun eigen rol vormen. Hiervoor verkennen we welke woorden bij die rol passen, om zo naar een persoonlijke rolbeschrijving toe te werken.

- Je houding verwoorden
- Ik weet nog goed dat...
- Je rol beschrijven

Je houding verwoorden

Hoe sta je ten op zichte van systeemverandering?

WAT Ons vocabulaire met betrekking tot rollen uitbreiden

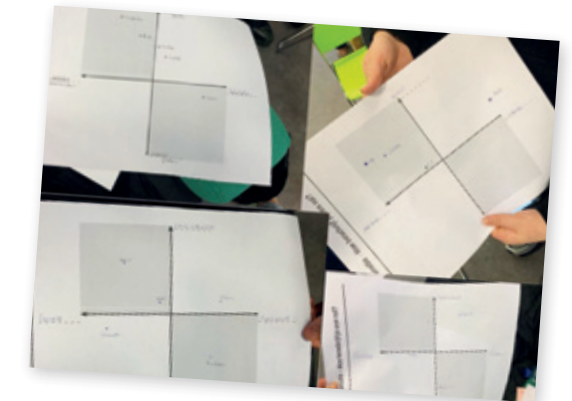
DUUR Circa 15 minuten

WERKVORM In groepjes van 4 a 6 studenten

.....

Veel studenten denken bij impact maken of activistisch zijn aan protesten. Aan vooral ergens tégen zijn. Deze werkvorm kan helpen om deze ruimte te vergroten, om te benadrukken dat je met allerlei verschillende houdingen kan bijdragen aan impact maken.

Daarnaast zorgt de werkvorm ervoor dat studenten op zoek gaan naar onderlinge overeenkomsten en verschillen in hoe ze zich verhouden tot transitie. We doen dit door een kwadrantenverdeling te maken met daarop twee tegengestelde beschrijvingen van een houding. In groepjes gaan studenten een kwadrant opstellen, waarbij de uitdaging is dat niet alle groepsleden in hetzelfde kwadrant mogen vallen. Op deze manier ontdekken studenten ook onderlinge verschillen en overeenkomsten.

Mogelijke leerdoelen

- De student verkent woorden die een houding beschrijven, zodanig dat meer inzicht ontstaat in de eigen houding ten aanzien van systeemverandering.
- De student bespreekt woorden die de eigen houding beschrijven met andere studenten, zodanig dat een genuanceerder beeld ontstaat van mogelijke houdingen ten aanzien van impact maken.

Variatie

Een alternatieve werkvorm rondom houdings-woorden is die van "De Lijn". Waarbij een denkbeeldige lijn in de ruimte wordt gebruikt met 2 tegengestelde begrippen aan de uiterste. Telkens kiezen alle studenten een positie op de lijn.

Ik weet nog goed dat

Wanneer kwam jij voor het eerst in actie?

WAT Reflecteren op herinneringen

DUUR Geheel tijdens les: circa 40 min en als huiswerk: 20 min in les bespreken

WERKVORM Individueel + in duo bespreken

Laat studenten terugdenken aan een herinnering van wanneer ze in actie kwamen voor iets of iemand. Was er als kind al een moment dat ze zich uitspraken? In actie kwamen? Uit de herinneringspsychologie weten we dat je iets meestal goed herinnert wanneer het ofwel in lijn is met je karakter, ofwel juist breekt met je karakters. Het is interessant om met deze bril te kijken naar welke momenten van actie iemand zich herinnert. Wat zegt dit over je karaktereigenschappen? En is er een verband met je persoonlijke actiestijl?

Studenten gaan aan de slag om een dergelijke herinnering intuïtief uit te schrijven, alsof je het verhaal aan iemand verteld. Op basis van deze verhalen gaan studenten in tweetallen het gesprek aan om op de ervaring te reflecteren. Zo leggen we verbanden met karaktereigenschappen en de (mogelijke) huidige rol die een student inneemt.

Mogelijke leerdoelen

- De student reflecteert op eerdere ervaringen met in actie komen, zodanig dat meer inzicht ontstaat in de persoonlijke actiestijl en het verband met het eigen karakter.
- De student gaat in gesprek over eerdere ervaringen met in actie komen, zodanig dat onderlinge overeenkomsten en verschillen leiden tot inzicht in persoonlijke voorkeuren met betrekking tot in actie komen.

Het mooiste is om deze oefening te starten met een persoonlijk verhaal van de docent. Probeer zelf terug te denken aan een moment dat je als kind in actie kwam. Het voordeel van een persoonlijk verhaal vertellen als docent is dat er direct meer verbinding en openheid ontstaat in de klas.

TIP

TIP

De modellen die we in de lesslides als houvast geven, bieden beschrijvingen van rollen op een abstract niveau. Je geeft hiermee meer een positie aan dan een concrete functie of beroep. Dit sluit goed aan bij het holistisch mensbeeld dat in deze toolkit centraal staat.

Je rol beschrijven Een persoonlijke statement maken

WAT Een schrijfp opdracht om een persoonlijke rolbeschrijving te maken

DUUR Circa 20 min + presenteren (afhankelijk van groepsgrootte)

WERKVORM Individuele schrijfoefening

VOORAF Als afsluiting na div. verkenningen met andere werkvormen

.....

We kennen als mens vele identiteiten. De rollen waar we ons mee identificeren zeggen veel over hoe we ons tot allerlei situaties verhouden. Zo ook onze rol ten aanzien van transities. Dit kan gaan om je rol ten aanzien van de economische transitie als geheel, of die binnen een bepaald domein. Door woorden te geven aan een rol neem je een actieve positie aan, wat de ervaren agency vergroot.

In een begeleide schrijfoefening met meerdere stappen werken studenten aan een persoonlijk statement. We werken niet met een vaststaande set rollen, maar bieden meerdere mogelijke perspectieven om een breed vocabulaire te ontwikkelen. We combineren een gekozen rol met andere beschrijvende woorden en verbinden de rol aan andere elementen zoals context, acties en doel. Deze oefening is erg geschikt als afsluiting en biedt houvast hoe studenten naar zichzelf en hun toekomst kijken.

Mogelijke leerdoelen

- De student formuleert een persoonlijke rolbeschrijving, zodanig dat de persoonlijke positie ten aanzien van de transitie expliciet wordt gemaakt.
- De student formuleert een actieve rolbeschrijving, zodanig dat constructieve self-talk wordt gestimuleerd die bijdraagt aan het ervaren van agency.

#5

SLOTWOORD

Om systeemverandering te bereiken zullen we veel verschillende mensen, in vele verschillende rollen moeten zien te activeren. Hoewel veel acties misschien klein lijken, zal de verbinding van alle acties samen leiden tot systeemverandering. Juist deze waardering voor kleine acties, is nodig om actieve hoop te ervaren in uitdagende tijden.

Deze agency toolkit is iteratief ontwikkeld in vele verschillende workshops en modules. Hieruit is gebleken dat de werkvormen voor zowel studenten, docenten en het werkveld zeer bruikbaar zijn. Het biedt docenten houvast om grote transities te verbinden aan concrete mogelijkheden. Studenten zien nieuwe handelingsmogelijkheden en ervaren meer potentie tot bijdragen door het formuleren van rollen.

Een mogelijk kritiekpunt is dat deze toolkit te veel een individuele benadering kiest. In bredere zin is er regelmatig kritiek op het benadrukken van individueel handelen binnen systeemtransities. Uiteraard dient gekeken te worden waar de macht om systeemtransities uit te voeren werkelijk ligt, maar wanneer je daar aan bij wilt dragen zal er opnieuw een koppeling gemaakt moeten worden met je individuele handelen. Je eigen acties zijn immers de enige acties waar je direct invloed op hebt, alle andere invloed komt daaruit voort. Dus juist het individu is nodig^[31]. Het probleem is vooral dat individueel handelen vaak wordt gezien als enkel je consumptiegedrag. Met deze toolkit hopen we over te dragen dat er veel meer mogelijk is, en dat je juist met individueel handelen, kunt bijdragen aan het veranderen van grotere dynamieken.

We geloven dat aandacht voor deze bredere persoonlijke ontwikkeling een plek verdient in alle economische HBO opleidingen. Zo wordt economisch systeemdenken verbonden aan persoonlijk handelen.

Bronnenlijst

- ¹ Raworth K. *Doughnut Economics: Cornerstone*, 2023.
- ² Heijne S and Noten H. *Fantomgroei*. Amsterdam: Business contact, 2020.
- ³ Klomp K. *De betekeniseconomie: de waarde van verweven leven*. Groningen: Noordhoff Business, 2021.
- ⁴ Wittmayer JM, Avelino F, Van Steenbergen F, et al. Actor roles in transition: Insights from sociological perspectives. *Environmental Innovation and Societal Transitions* 2016. DOI: 10.1016/j.eist.2016.10.003.
- ⁵ Anonymous International Business hbo-opleiding | Avans Hogeschool, <https://www.avans.nl/studeren/opleidingen/international-business/voltijd> (geraadpleegd op Okt 17, 2024).
- ⁶ HAN redactie. *De financieel en fiscaal adviseur als change agent?* <https://www.han.nl/nieuws/2021/03/de-financieel-en-fiscaal-adviseur-als-change-agent/index.xml> (geraadpleegd op Okt 17, 2024).
- ⁷ Gijsbertse D, Klink Av, Machielse K, et al. *Hoger Beroepsonderwijs in 2030* 2020.
- ⁸ Corporaal S, Vos M, Morssink T, et al. *De HRM-Praktijkmonitor Verslag van een onderzoek naar de ontwikkeling van de HR-functie in Nederlandse organisaties* 2015.
- ⁹ Zalk Fv. *Opleiden van change agents; hoe dan...? Opleiden van change agents; hoe dan...? - Kennis- en Innovatiecentrum Business & Communicatie* 2022. (geraadpleegd op Okt 17, 2024).
- ¹⁰ Youngworks in opdracht van Radboud Universiteit Nijmegen. *5 typen toekomstmakers en hun ontwikkelbehoeften*. 2024
- ¹¹ Bandura A. *Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective*.
- ¹² Ahvenharju S, Lalot F, Minkinen M, et al. Individual futures consciousness: Psychology behind the five-dimensional Futures Consciousness scale. *Futures* 2021. DOI: 10.1016/j.futures.2021.102708.
- ¹³ Mckenney S and Reeves TC. *Educational Design Research*. In: Anonymous : Springer New York, 2015, p. 131.
- ¹⁴ Mazzucato M. *De waarde van alles*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2018.
- ¹⁵ Trebeck K and Wiliams J. *The Economics of Arrival: Ideas for a Grown-Up Economy*. Bristol: Bristol University Press, 2019.
- ¹⁶ Otto IM, Wiedermann M, Cremades R, et al. Human agency in the Anthropocene. *Ecological Economics* 2019. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2019.106463.
- ¹⁷ Barker C. *Cultural Studies*: SAGE, 2007.
- ¹⁸ Inner Development Goals The IDG Framework, <https://innerdevelopmentgoals.org/framework/> (geraadpleegd op Okt 17, 2024).
- ¹⁹ Benoist N, Reint, J.R. *Welvarenden sleutelrol in klimaattransitie? Vragenlijstonderzoek naar de psychologie van klimaatgedrag in Nederland*. 2024.
- ²⁰ Farrow K, Grolleau G and Ibanez L. *Social Norms and Pro-environmental Behavior: A Review of the Evidence*. *Ecological Economics* 2017. DOI: 10.1016/j.ecolecon.2017.04.017.
- ²¹ O'Brien K, Gramma R, Gramma-Hansen I, et al. *Fractal approaches to scaling transformations to sustainability*. *Ambio* 2023. DOI: 10.1007/s13280-023-01873-w.
- ²² Thijssen N, Rodenburg H and Bruning K. *Er is wél een alternatief* . Amsterdam: Ambo|Anthos, 2023.
- ²³ Miller RM. *80,000 Hours for the Common Good, A Thomistic Appraisal of Effective Altruism*. In: Anonymous , pp.117-139.
- ²⁴ Bregman R. *Morele Ambitie*. Amsterdam: de Correspondent, 2024.
- ²⁵ Hung L, Phinney A, Chaudhury H, et al. *Appreciative Inquiry*. *International Journal of Qualitative Methods* 2018. DOI: 10.1177/1609406918769444.
- ²⁶ Belbin RM. *Team roles at work*. 2nd edition ed: Elsevier, 2010.
- ²⁷ de Caluwe LIA and Vermaak H. *Leren veranderen: een handboek voor de veranderkundige*. Compleet herziene versie: Kluwer, 2006.
- ²⁸ Oleś PK, Brinthaup TM, Dier R, et al. *Types of Inner Dialogues and Functions of Self-Talk: Comparisons and Implications*. *Front Psychol* 2020. DOI: 10.3389/fpsyg.2020.00227.
- ²⁹ Anonymous *The Social Change Map – Social Change Now* by Deepa Iyer, <https://www.socialchangemap.com> (geraadpleegd op Okt 17, 2024).
- ³⁰ Jacobs R. *Ja, we hebben systeemverandering nodig. Maar dat gaat niet zonder jou*. *Brainwash* <https://www.brainwash.nl/lees/natuur-en-milieu/2019/ja-we-hebben-systeemverandering-nodig-maar-dat-gaat-niet-zonder-jou.html> 2019. (geraadpleegd op Okt 17, 2024).

Ik ben
een druppel op een gloeiende plaat
van een aarde die in brand staat
Laat de regen komen
Laat me maar een druppel zijn
De storm trekt op
Ik sta hier

Binnen HBO-opleidingen van het economisch domein leren studenten steeds vaker over principes van een nieuwe economie. Een economie die beter is voor de wereld, de mensen en de toekomst. Maar als iets zo groot als het economisch systeem moet veranderen, hoe draag je daar als individu aan bij? Studenten zijn zoekende naar handelingsperspectief en hun persoonlijke rol. Vanuit die behoefte ontwikkelden we deze toolkit rondom agency. Dit boekje geeft een inleiding in het onderwerp en een indruk van de ontwikkelde werkvormen.

Het volledige materiaal is te vinden op
www.agency-toolkit-hbo.nl